

OPSPORING EN POLITIE / POLICE AND INVESTIGATION (1)

Tegenspraak in grootschalige rechercheonderzoeken ook in België?

MARC BOCKSTAELE^a

- ^a (Ere-)hoofdcommissaris Federale Gerechtelijke Politie Gent; inhoudelijk coördinator van de nationale cursussen verhoortechnieken (corresp: marc.bockstaele@skynet.be).

Een grootschalig rechercheonderzoek in kapitale delicten, zoals moordzaken met een onbekende dader, is in de beginfase gekenmerkt door hectiek en spoed. Het is daar van groot belang zo snel mogelijk bewijsmiddelen te vergaren en getuigenverhoren te doen. Dit betekent dat men soms beslissingen moet nemen terwijl nog niet alle relevante informatie beschikbaar is. Beslissen in onzekerheid is een van de moeilijkste vormen van beslissen (BELL, RAIFFA & TVERSKY, 1988). Het is inherent aan moordzaken met onbekende dader dat personen die als verdachte in beeld komen indringend worden verhoord, inclusief alibiconrole en huiszoeking, die achteraf volkomen onschuldig blijken te zijn. Omdat men bij een moord met onbekende dader per definitie niet weet wie de dader is, worden dus in de loop van een onderzoek inderdaad *verkeerde* beslissingen genomen. Sommige rechtspsychologen noemen dat *fouten*. Professor MERCKELBACH (2011), rechtspsycholoog, vindt dat ze daar soms in doorschieten omdat het zo makkelijk is om *achteraf* te roepen wat er misging. Rechtspsychologen zien nogal eens over het hoofd dat men heel anders tegen een zaak aankijkt als men deze aanvat en veel dingen nog onbekend zijn.

Die *fouten* in de opsporing worden vooral door rechtspsychologen vaak in verband gebracht met 'tunnelvisie', het ontbreken van een kritische blik (ROSSMO, 2009a en b; SNOOK & CULLEN, 2009; MACFARLANE, 2008; MACFARLANE, 2006; FINDLEY & SCOTT, 2006; MARTIN, 2002). Tunnelvisie *kan* een rol spelen bij een valse bekentenis. Rechercheurs *kunnen* emotioneel gehecht raken aan een hypothese of scenario van het misdrijf waarvan ze overtuigd zijn geraakt (FINDLEY & SCOTT, 2006). Dit gebeurde volgens de commissie POSTHUMUS (2005: 167) ook in de Schiedammerparkmoord waar een onschuldige werd veroordeeld voor moord en moordpoging. Twee maanden na de publicatie van het eindrapport van die commissie (september 2005) brachten de politie, het openbaar ministerie en het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) het Programma Versterking Opsporing en Vervolgning (PVOV) uit. Dit programma bevat een aantal voorstellen om de kwaliteit en de professionaliteit van opsporing en vervolging te verbeteren, waaronder het structureel en niet vrijblijvend organiseren van tegenspraak binnen de politieorganisatie. De gedachte van tegenspraak in de opsporing werd al in 2001 geïntroduceerd door VAN DE BUNT, FIJNAUT en NELEN (2001). Zij constateerden dat in opsporingsonderzoeken dikwijls onvoldoende sprake is van 'kritische, professionele reflectie', door ervaren rechercheurs die als 'professionele tegenspelers' kunnen fungeren.

Volgens MACFARLANE (2008: 34) gaat het bij tunnelvisie om een te enge focus op een bepaalde onderzoeks- of vervolgingstheorie met als effect dat ontvangen informatie wordt gekleurd door die theorie. Tijdens dit proces wordt onbewust het bewijs gefilterd dat bijdraagt aan het opbouwen van de zaak tegen een bepaalde verdachte, terwijl het ontlastend bewijs wordt genegeerd of onderdrukt.

De recherche werkt in de opsporing met hypothesen en scenario's (SNIJDERS, 2011: 141-218) over wat er precies is gebeurd en wie bij het misdrijf betrokken zijn. Intuïtie, ervaring, kennis en deskundigheid van de rechercheurs spelen bij het construeren van de hypothesen en scenario's een belangrijke rol en helpen bij het selecteren van wat wordt gezien als relevante of irrelevante informatie (STUBBINS & STUBBINS, 2009: 103-106).

Het lijkt erop dat alleen wanneer de uitkomst van het proces onjuist is, het proces *achteraf* als onjuist wordt beoordeeld en er van tunnelvisie wordt gesproken. Zo kunnen rechters die een verdachte op het spoor komen en alleen bewijs zoeken dat de verdenking ondersteunt en daarmee de zaak tot een goed einde weten te brengen, worden gewaardeerd om hun volhardendheid, focus, vastberadenheid en toewijding. Op het moment dat rechters dezelfde strategie hanteren, maar de zaak uiteindelijk eindigt in een onterechte veroordeling, wordt de werkwijze van de rechters niet meer volhardend, gefocust, vastberaden en toegewijd genoemd, maar heet het *fout door een tunnelvisie* (SNOOK & CULLEN, 2009: 91; VAN KOPPEN, 2011: 61).

1. HOE VERLOOPT EEN OPSPORINGSPROCES

Het onderzoek van een kapitaal misdrijf vangt aan met de kennisneming door de politie. De ter plaatse gekomen interventie verricht de eerste handelingen ten behoeve van de noodhulp en de recherche. Zij bevriezen bijvoorbeeld de situatie in afwachting van de technische recherche. In principe neemt de recherche het onderzoek naar het mogelijk gepleegde misdrijf op zich. Na aanvang van het onderzoek volgt een interpretatie van de eerste onderzoeksresultaten waarna één of meer onderzoeksrichtingen worden gestart. Het onderzoeksteam interpreteert de resultaten die daaruit voorkomen, waarna het team een (nieuwe) onderzoeksrichting vormt of een onderzoeksrichting aanpast, bevestigt of beëindigt. De resultaten van het onderzoek komen niet allemaal gelijktijdig toe, maar druppelen in min of meer willekeurige volgorde binnen. De interpretatie gebeurt bij binnenkomst van de informatie.

De onderzoeksrichtingen komen niet allemaal gelijktijdig tot stand. Het team stelt prioriteiten in functie van de beschikbare capaciteit, want die is meestal ontoereikend om *direct alle* mogelijke onderzoeksrichtingen te onderzoeken. Teamleiders geven soms aan dat zij moeite hebben met de personele invulling van het team, bijvoorbeeld door vakanties of ziekte. Ook moet de teamleider waken over het aantal overuren dat teamleden maken. Indien zij teveel overuren maken, zijn zij later in het jaar niet inzetbaar.

Men wacht niet alle informatie en onderzoeksresultaten af, bijvoorbeeld van de technische politie, van een DNA-onderzoek, telefonie of nazicht van een ter plaatse aangetroffen computer, om onderzoeksrichtingen te openen of af te sluiten omdat door tijdverlies waardevolle informatie kan verloren gaan. De verschillende onderzoeksrichtingen en opsporingshandelingen lopen daardoor sterk door elkaar. Het team kan in meerdere onderzoeksrichtingen tegelijk rechercheren en reageert meestal direct op de binnengekomen informatie. *Routine en gewoontes* bepalen voor een groot deel de wijze waarop de beginfase van het onderzoek verloopt. Het onderzoeksteam probeert overzicht te houden middels briefings.

Tenzij er een doorbraak is in het onderzoek, zorgt de willekeurig binnengekomen informatie meestal slechts voor kleine aanpassingen in de onderzoeksrichtingen en niet voor radicale wendingen. De belangrijkste reden hiervoor is dat de teams vaak al in het beginstadium met meer opties rekening houden. Naarmate het onderzoek vordert, komen uit de verschillende onderzoeksrichtingen langzaam één of meer onderzoeksrichtingen naar voor die leidend worden in het onderzoek. Als onderzoeksrichtingen onvoldoende bevestigd worden, drogen ze op.

Er zijn meer interpretaties mogelijk van wat er is gebeurd. Zeker bij aanvang van het onderzoek is er soms nog weinig concreet bewijs voorhanden op basis waarvan een aantal onderzoeksrichtingen direct kan worden uitgesloten.

Aanvankelijk richt het team zich op standaard onderzoekshandelingen: onderzoek op en rond de plaats delict, onderzoek naar het slachtoffer, getuigenonderzoek, bevragen van sociale media, telefonie, eventueel onderzoek naar verdachten via tips en gerechtelijk verleden enz. Verklaringen van getuigen of mogelijke daders worden gecontroleerd op waarheid of leugen (alibicontroles). Als informatie binnenkomt die als interessant wordt gezien, kan dan al besloten worden daar nader onderzoek naar te doen. Informatie over het slachtoffer kan verschillende motieven genereren: contacten in drugmilieu, afrekening, (familie) ruzies, wraak, roofmoord, seksueel, ...

Het staat onderzoeksteams in belangrijke mate vrij onderzoeksrichtingen te vormen, keuzes daartussen te maken en te suggereren aan de onderzoeksrechter.

Kennis en ervaring die rechercheurs hebben opgedaan tijdens eerdere opsporingsonderzoeken of op andere momenten in hun opleiding en persoonlijk leven, spelen een belangrijke rol in het opsporingsproces. Kennis en ervaring ligt dicht bij deskundigheid. Voor de meeste teamleden is vooraf al duidelijk wat zij kunnen verwachten van een briefing. Veel routine handelingen worden als bekend verondersteld.

2. WAT IS 'TEGENSPRAAK'?

Tegenspraak bestaat volgens het PVOV uit het intern georganiseerd doorlopend toetsen van beslissingen op een gestructureerde wijze door *niet* bij het onderzoek betrokken medewerkers. Tegenspraak is in Nederland noodzakelijk in complexe onderzoeken naar zware misdrijven die grote maatschappelijke beroering veroorzaken, omdat daarin een risico schuilt dat fouten onopgemerkt blijven, al dan niet onder invloed van groepsdenken.

Tegenspraak mag niet verward worden met 'reflectie', waarmee bedoeld wordt in continue vorm van werkoverleg en briefings, een gerichte inzet van analisten, de inzet van leesploegen, het houden van brainstormsessies met experts en evaluatie achteraf. Reflectie vindt daarmee plaats *binnen* het opsporingsteam gedurende het dagelijks werk. Bij tegenspraak wordt ervan uitgegaan dat dit op een gestructureerde wijze plaatsvindt en dat er sprake is van *afstand* tussen tegenspreker en het opsporingsteam.

In Nederland is tegenspraak verplicht bij een TGO-waardig¹ delict, meer bepaald:

- een (mogelijk) opzettelijk levensdelict, zeer ernstig zedendelict, brandstichting met ernstige gevolgen, gijzeling, ontvoering en andere misdrijven tegen de lichamelijke integriteit waarop een strafbedreiging van 12 jaar gevangenisstraf of meer staat;
- met een (te verwachten) grote maatschappelijke impact;
- waarbij geen ondubbelzinnig daderschap kan worden vastgesteld (RAAMWERK TGO, 2006: 49).

Tegenspraak is facultatief bij overige onderzoeken. Overwegingen zijn te vinden in de persoon van de verdachte, de persoon van het slachtoffer of de aard van de zaak (PROTOCOL TEGENSPRAAK POLITIE, 2006:28-29).

In principe woont de tegenspreker de briefings en besprekingen van de teamleiding *niet* bij, tenzij de teamleider of de tegenspreker dit in het belang van een effectieve tegenspraak wenselijk acht. De tegenspreker heeft dan alleen de rol van toehoorder. Het Protocol Tegenspraak Politie (2006) hanteert als uitgangspunt dat tegensprekers uit het eigen korps afkomstig zijn. Om te voorkomen dat de tegenspreker zelf een schaduwonderzoek gaat doen, is in het protocol uitdrukkelijk geformuleerd dat de tegenspreker geen opsporingshandelingen onderneemt en dat de opdracht tot tegenspraak concreet is geformuleerd en afgebakend in tijd en capaciteit (CENTRUM VERSTERKING OPSPORING, 2011: 3).

¹ TGO = Team Grootschalige Opsporing.

3. HOE WERKT TEGENSpraak?

Wie geïnteresseerd is in een gedetailleerde beschrijving van hoe tegenspraak in de praktijk werkt, is het proefschrift van Renze SALET (2015) aan te bevelen.

Haar *eerste twee* onderzoeksvragen hebben betrekking op de wijze waarop binnen een TGO één of meer onderzoeksrichtingen ontstaan en hoe binnen die richtingen wordt geresearcht. Nagegaan wordt hoe opsporingsteams bijvoorbeeld de aangetroffen situatie op een plaats delict interpreteren en definiëren, en hoe opsporingsteams bepalen welke opsporingsactiviteiten worden verricht.

Met de *derde* onderzoeksvraag gaat ze na hoe onderzoeksrichtingen en hun prioriteiten kunnen veranderen.

Haar *vierde en vijfde* onderzoeksvraag verschaft inzicht hoe tegenspraak als maatregel binnen de opsporing wordt uitgevoerd en hoe tegenspraak bijdraagt aan het voorkomen van de risico's. Hierbij is zowel de inhoudelijke kant als de sociale kant van tegenspraak van belang. Het gaat daarbij niet om de vraag in hoeverre er door tegenspraak een positief effect wordt bereikt op het eindproduct van de opsporing (een verdachte die voor de rechter kan worden gebracht), maar om de vraag in hoeverre tegenspraak een merkbare invloed heeft op de gekozen onderzoeksrichting.

Met de *zesde* onderzoeksvraag wordt zicht geboden op belemmerende en bevorderende factoren die een rol spelen bij de totstandkoming en verandering van een onderzoeksrichting en bij de uitvoering van tegenspraak.

Het Protocol Tegenspraak Politie (2006: 28) omschrijft concrete activiteiten die de tegenspreker moet uitvoeren in de *opsporingsfase*:

- of hypothesen en beslissingen voldoende worden ondersteund door onderliggende tactische en technische informatie;
- zijn alle potentieel relevante onderzoeksrichtingen en -subjecten onderkend en benoemd;
- is er gedurende het onderzoek aandacht voor de diverse potentiële onderzoeksrichtingen en -subjecten en zijn ze voldoende in balans (gehouden);
- zijn onderzoeksrichtingen en -subjecten op verantwoorde wijze terzijde gelaten of uitgesloten.

In de *bewijsfase* richt tegenspraak zich op de kwaliteit (incl. de rechtmatigheid) van het verzamelde bewijs en de kwaliteit van het dossier door te onderzoeken of:

- het ten laste van de verdachte(n) verzamelde bewijs dat in het procesdossier wordt gepresenteerd in voldoende mate is onderbouwd;
- voor de verdachte(n) ontlastende informatie in het procesdossier is opgenomen en in voldoende mate is weerlegd of verklaard.

SALET deed onderzoek in 25 Nederlandse politiekorpsen, dus net voor de reorganisatie want nu zijn er maar 11 eenheden. Daarvan hanteerden 15 formeel, conform het aangepaste protocol, de regel dat bij een TGO *altijd* tegenspraak wordt ingesteld. Drie korpsen hanteerden het criterium dat tegenspraak wordt ingesteld bij een TGO, tenzij er een reden was dat niet te doen, bijvoorbeeld wanneer geen sprake was van een geschokte rechtsorde of de maatschappelijke impact en media-aandacht beperkt waren. Vijf korpsen hanteerden het tegenovergestelde criterium. Zij stelden in beginsel geen tegenspraak in bij een TGO, tenzij daartoe aanleiding was. Twee korpsen stelden helemaal geen tegenspraak in de opsporing in. Het landelijk vastgestelde criterium wordt in de praktijk dus niet standaard overgenomen.

4. INZET VAN DE TEGENSPREKER

Bijna alle korpsen streefden ernaar de tegenspreker zo snel mogelijk in te zetten in het opsporingsproces omdat vooral in de hectische beginfase van het opsporingsproces belangrijke beslissingen worden genomen die vaak grote gevolgen kunnen hebben voor het vervolg van het onderzoek. Bovendien staat een tegenspreker op grote informatieachterstand als hij pas op een later moment wordt ingezet. Slechts één korps gaf expliciet aan dat tegenspraak niet eerder dan na de hectische fase moet worden ingezet, omdat het onderzoek dan in rustiger vaarwater komt. Pas dan zou de tegenspreker goed kunnen terugkijken op de ingezette lijn.

Sommige tegensprekers willen zelf bij de briefings aanwezig zijn en contacten met teamleden onderhouden en benadrukken daardoor hun verantwoordelijkheid voor het onderzoek. Het verantwoordelijkheidsgevoel van deze tegensprekers kan zover gaan dat zij zich ook verantwoordelijk voelen voor het oplossen van de zaak. Ook de wijze waarop deze tegensprekers zich voorbereiden op de tegenspraaksessies draagt ertoe bij dat deze nabij het opsporingsonderzoek komen te staan. Zij lezen (bijna) alle stukken van het onderzoek. Daar bovenop kan de tegenspreker bv. audiovisuele registraties van verhoren bekijken en de plaats delict bezoeken. De tegenspreker die op korte termijn na de genomen beslissing tegenspreekt is volgens hen beter in staat invloed uit te oefenen op een beslissing waar nog niet of weinig in is geïnvesteerd. Hoe langer geleden de beslissing is genomen en hoe meer al in de beslissing is geïnvesteerd, hoe moeilijker het voor de tegenspreker is daaraan nog iets te veranderen.

Maar de meeste tegensprekers willen *afstand bewaren* en willen geen (formele) contacten hebben met de teamleden en geen briefings of andere overlegvormen van het team bijwonen. Zij geven als reden op dat ze buiten het onderzoek moeten staan om zo buiten de groepsdynamiek te blijven en niet kunnen 'meegezogen' worden in het groepsdenken, één van de oorzaken van tunnelvisie. Tegensprekers die op afstand opereren van het onderzoeksteam, spreken achteraf tegen, dat wil zeggen op het moment dat beslissingen in het onderzoeksteam al zijn genomen. Zij beperken zich tot het lezen van de stukken die alleen gaan over de hoofdlijnen van het onderzoek, zoals afsprakenjournaals, operationele journaals en voortgangverslagen. De details van het onderzoek laten zij over aan het team. Die tegensprekers benadrukken dat het opsporingsonderzoek niet hun verantwoordelijkheid is maar dat het de teamleider is die beslist. De tegenspreker is er om advies te geven en moet geen schaduwonderzoek uitvoeren, of op de stoel van de teamleider gaan zitten.

5. DE INHOUDELIJKE DIMENSIE VAN TEGENSpraak

Wat de tegensprekers aan de orde stellen, kan variëren in thematiek, diepgang en/of doelstelling. De tegenspraak loopt uiteen van opmerkingen over schrijffouten, organisatorische thema's, de kwaliteit van het onderzoek, vragen om verduidelijking, vragen om explicietie, meedenken met het onderzoek tot het aandragen van alternatieven.

De in haar onderzoek waargenomen adviezen waren bijvoorbeeld:

- de route van een auto met de fiets na te rijden met het doel nadere sporen te vinden;
- camerabeelden veiligstellen van een weg waar een bij het misdrijf betrokken auto op te zien zou kunnen zijn;
- zendmastgegevens van de plaats delict op te vragen voor een periode van twee uur voorafgaand en één uur na het misdrijf;
- om een fotoconfrontatie te organiseren met een getuige;

- de prioriteit van een onderzoekspiste te verhogen;
- een deskundige naar opnamebeelden van een zedendelict te laten kijken;
- te onderzoeken of een bepaalde transactie met een creditcard in het buitenland heeft plaatsgevonden.

In een onderzoek maakte een tegenspreker zich ten aanzien van de bewijsmiddelen zorgen over de status van een getuigenverhoor. De persoonsgerichte vragen waren volgens de *tegenspreker* erg uitgebreid voor een getuigenverhoor, waarbij ook de druk werd opgevoerd.

In nog een ander onderzoek gaf de tegenspreker het volgende advies:

‘Laat een tactisch rechercheur zich voegen bij de technische rechercheurs na afronding van het technisch onderzoek op de plaats delict. De tactisch rechercheur kan dan in samenspraak met de technische rechercheurs het plaatsdelictonderzoek evalueren en kan technisch forensische sturingsinformatie toevoegen op basis van zijn tactisch inzicht.’

6. DE WIJZE WAAROP TEGENSPREKERS, ‘TEGENSPREKEN’

De wijze waarop tegenspraak plaatsvindt, hangt samen met de thema’s die tegensprekers aan de orde stellen. Op basis daarvan kon SALET vijf rollen onderscheiden.

Rol I: De ‘ritualist’

De ‘ritualist’ is een tegenspreker die eigenlijk alleen zijn werk doet, omdat hij nu eenmaal de opdracht daartoe kreeg. De ‘ritualist’ is niet kritisch over het opsporingsonderzoek en stelt slechts enkele vragen ter verduidelijking of merkt alleen schrijffouten op, omdat hij toch ‘iets moet opmerken’. Deze tegenspreker heeft over de procedures, inhoud en processen in het opsporingsonderzoek weinig kritische opmerkingen. De ‘ritualist’ blijft hangen in punten van ondergeschikt belang en snijdt geen fundamentele beslissingen in het onderzoek aan. Deze tegenspreker lijkt niet te geloven in het nut van tegenspraak en voert daarom de tegenspraak minimaal of ritualistisch uit.

Rol II: De proceduralist

Een tegenspreker als proceduralist beoordeelt het opsporingsonderzoek vooral op basis van procedures. Hij bekijkt de regels en afspraken die er in het korps en het onderzoek gelden en beoordeelt of het onderzoek daaraan voldoet. Hij doet dit vooral op thema’s met betrekking tot de organisatie en de kwaliteit van het onderzoek (procedureel opgevat). De proceduralist houdt zich amper bezig met de inhoud van het onderzoek.

Rol III: De ‘rechercheur’

De ‘rechercheur’ houdt zich voornamelijk bezig met inhoudelijke aspecten van het opsporingsonderzoek. Hij is niet zo geïnteresseerd in het naleven van procedures, maar concentreert zich op de inhoudelijke kant. De ‘rechercheur’ denkt mee en rechercheert mee met het onderzoek. Het doel van de ‘rechercheur’ is waarheidsvinding. Hij wil helpen de zaak op te lossen. De ‘rechercheur’ bekijkt, al puttend uit zijn eigen ervaring, of de keuzes in het onderzoek ook zijn keuzes zouden zijn. Als deze tegenspreker een alternatief bedenkt, zal hij dat alternatief aandragen.

Rol IV: De 'coach'

De tegenspreker die werkt als 'coach' spreekt op dezelfde niveaus tegen als de 'rechercheur', maar de onderwerpen zijn anders. De 'coach' richt zich vooral op de sociale processen in het onderzoek en probeert daarbij de teamleider in het opsporingsonderzoek te coachen of te begeleiden. Hij denkt bijvoorbeeld mee met de teamleider over hoe hij leiding zou kunnen geven, hoe de sfeer in het team kan worden beïnvloed of hoe de teamleider met betrokkenen (bijvoorbeeld nabestaanden) in het onderzoek kan omgaan. De 'coach' put daarbij uit zijn eigen ervaringen. Hij bekijkt of bijvoorbeeld de stijl van leidinggeven ook zijn stijl is en geeft de teamleider tips indien hij denkt dat het beter of anders kan.

Coachende tegensprekers kunnen ook proberen de motivatie in het team te verbeteren. De tegensprekers weten op basis van hun recherche-ervaring dat een onderzoeksteam vaak enthousiast is en hard aan de slag gaat, maar dat het een week later heel anders kan zijn, bijvoorbeeld als teamleden geen mogelijkheden meer zien.

Rol V: De 'luis in de pels'

De 'luis in de pels' houdt zich voornamelijk bezig met inhoudelijke aspecten van het opsporingsonderzoek. Kenmerkend voor de 'luis in de pels' is dat hij de aandacht vestigt op alternatieven, ook als hij het eens is met de beslissingen van het team. Daarnaast probeert deze tegenspreker de teamleider of het team overwegingen te laten expliciteren. De tegenspreker kan dat doen door bijvoorbeeld te vragen *waarom* bepaalde beslissingen worden genomen en *waarom* niet voor een alternatief wordt gekozen. Belangrijk verschil met de 'rechercheur' is dat de 'luis in de pels' buiten de kaders van het betreffende opsporingsonderzoek kijkt en probeert vernieuwende impulsen te geven aan het onderzoek.

De rollen 'coach' en 'ritualist' bleken minder voor te komen, maar de 'proceduralist' en de 'rechercheur' kwamen in bijna ieder onderzocht geval voor. Ook de 'luis in de pels' kwam vaak voor. Tegensprekers vervulden in de onderzochte gevallen altijd meer dan één rol tijdens een onderzoek. Zij hebben de beschikking over wat een 'role-set' (Goffman, 1972: 76) genoemd kan worden. Zij combineren rollen of wisselen deze af. De rollen sluiten elkaar ook niet uit, maar kunnen elkaar aanvullen. Uit de casusbeschrijving in het boek van Salet (2015) blijkt dat tegensprekers eerst de rol van 'luis in de pels' op zich nemen, om na afloop daarvan nog 'meedenktips' te geven.

Voor effectieve tegenspraak is de tegenspreker afhankelijk van de teamleider, maar deze laatste is bij de uitvoering van zijn taak niet of nauwelijks afhankelijk van de tegenspreker. De teamleider beslist wat hij met de tegenspraak doet, is verantwoordelijk voor het opsporingsonderzoek en beheert de middelen en verdeling van capaciteit in het onderzoeksteam. Bij tegenspraak is het de bedoeling dat de tegenspreker invloed probeert uit te oefenen op de teamleider. De tegenspreker moet zich verdiepen in hoe hij dat kan doen, waardoor hij aangewezen is op een goede voorbereiding en tijdens een tegenspraaksessie expliciet met deze vraag omgaat.

De houding van teamleiders jegens de tegensprekers is heel verschillend. Soms nemen ze de tegenspreker niet helemaal serieus, bijvoorbeeld omdat die te weinig ervaring zou hebben. Het onderzoek van Salet laat zien dat sommige teamleiders tegenspraak als een gevaar zien en zich mogelijk daarom wantrouwend opstellen, wat ook geconstateerd werd in een onderzoek van Terpstra (2009). Tegensprekers zien zich daarom soms genoodzaakt het vertrouwen van teamleiders te winnen door zich te positioneren als 'vriend van de teamleiding' en niet als iemand die in opdracht komt. Dit kan echter ten koste gaan van de inhoud

van de tegenspraak. Wantrouwen van de teamleiders kan op deze manier reflectie en ontvankelijkheid voor kritiek in de weg staan.

7. DOORWERKING

Met doorwerking wordt bedoeld de (pogingen tot) beïnvloeding middels tegenspraak opdat de beoogde doeleinden (beter) worden bereikt en/of daarin meer wordt gehandeld in overeenstemming met gestelde normen.

Uit het onderzoek van SALET blijkt dat de praktijk van tegenspraak zoals in Nederland georganiseerd, een concrete doorwerking *kan* hebben in de opsporing. Hierbij kan het gaan om details, maar onder invloed van tegenspraak worden ook belangrijke veranderingen in het opsporingsonderzoek geconstateerd. Radicale wijzigingen van de koers in een opsporingsonderzoek onder invloed van tegenspraak zijn met haar studie niet geconstateerd. De doorwerking van tegenspraak blijkt in de regel 'sluipenderwijs' te gaan. De teamleider wordt bijvoorbeeld meer alert op bepaalde zwakke punten. Er ontstaat meer reflectie en kritisch vermogen in de onderzoeksteams.

Soms leek de uitvoering van tegenspraak averechtse effecten te hebben: bevestiging of (schijn)zekerheid veroorzaken bij teamleiders, wat een eventuele tunnelvisie kan versterken (SALET, 2013: 293).

8. TEGENSpraak OOK IN BELGIË?

Het probleem van *tunnelvisie* in de opsporing en vervolging in het beleid dat volgde na de Schiedammerparkmoord, voor de politie uitgewerkt in het PVO² (KOUWENHOVEN & VAN BOCHOVE, 2008), is onvoldoende geanalyseerd. De belangen van daadkracht (het verhogen van het aantal opgeloste zaken) en van voorzorg (het voorkomen van fouten in de opsporing) worden nergens in het PVO evenwichtig tegen elkaar afgewogen volgens HELSLOOT & GROENENDAAL (2013). Volgens Henk BRIL (2015), landelijk portefeuillehouder Grootchalige Opsporing, hoeft er niet altijd tegenspraak te zijn omdat de politie inmiddels wel zover is dat kritische reflectie gewoon is binnen het onderzoeksteam. Ook volgens SALET (2015) is er binnen de Nederlandse politie sprake van verdeeldheid over het nut en de noodzaak van tegenspraak. Dit blijkt alleen al uit het feit dat niet alle regionale korpsen tegenspraak instellen. Er zijn korpsen die vinden dat ze met de andere maatregelen, bijvoorbeeld brainstormsessies, voldoende instrumenten hebben om groepsdenken en tunnelvisie te voorkomen.

DRIESEN (2013) onderzocht of ook in België een Programma Versterking Opsporing en vervolging nodig is, waarbij het Nederlandse PVO als leidraad diende. Hij kwam tot de conclusie dat de opsporing dringend moet worden versterkt en dat binnen de Belgische politie voldoende knowhow aanwezig is om te weten hoe dit moet gebeuren. Voor wat tegenspraak betreft schreef hij dat: "tegenspraak en review een kwaliteitsimpuls kunnen geven aan de opsporing. Een frisse, onafhankelijke blik kan een vastgelopen onderzoek nieuwe pistes aanreiken. Ook kan de gekozen onderzoeksrichting in vraag worden gesteld. De wetenschap dat een beslagen collega over de schouder meekijkt, kan op zichzelf al kwaliteitsverhogend werken. De kritieke succesfactor is de aanvaarding van opbouwende kritiek op het geleverde werk. Dit vraagt een cultuuromslag. De leiding kan hierop sturen. Daarnaast moet er in het opleidingsprogramma voor rechercheurs hiervoor ruimte worden gemaakt. Waar een analist als sparringpartner van de onderzoeksleider handelt, moet een tegenspreker zijn rol vervullen buiten de onderzoeksploeg. Hij wordt in een zeer vroeg stadium betrokken.

2 OPENBAAR MINISTERIE, POLITIE EN NFI, *Versterking opsporing en vervolging naar aanleiding van het evaluatierapport van de Schiedammer parkmoord*, 4 november 2005, 3-4.

Het is geen sinecure om voldoende rechercheurs met de vereiste competenties te vinden in een kleine of middelgrote FGP. Een oplossing zou kunnen bestaan uit het creëren van een nationale pool. Natuurlijk moet deze capaciteitsroovende aanpak gereserveerd worden voor onderzoeken met een groot afbreukrisico', aldus DRIESEN (2013) die toen een opleiding tegenspraak in België aankondigde. Die is tot op heden niet gerealiseerd en het ziet er niet naar uit dat dit zal gebeuren.

In Nederland beschikt de politie in het algemeen en een teamleider in het bijzonder over een grote mate van autonomie over het verloop van een onderzoek. In België, waar de onderzoeksrechter de leiding heeft van een dergelijk onderzoek en ook ten ontlaste onderzoek, is 'tegenspraak' door een politiemann moeilijk of zelfs niet te realiseren.

In het 'Programma Versterking Opsporing en Vervolg' (PVOV) is sprake van een verplichte certificering voor teamleiders van grootschalige onderzoeken. Wij zien meer heil daarin. Rond de figuur van de case-officer (teamleider) voor onderzoeken naar misdrijven zoals verkrachting, moord, ontvoering, is in Groot-Brittannië onderzoek gedaan, wat toch wel wijst op de belangrijke en centrale rol die deze persoon speelt en impliciet aangeeft dat het beschikken over een teamleider die over de nodig geachte capaciteiten beschikt een kritieke succesfactor is bij een onderzoek (SMITH & FLANAGAN).

Bovendien, als we de door de tegenspreker ingebrachte suggesties in een lopend onderzoek bekijken, zijn die eerder triviaal, elke ervaren rechercheur in moordzaken zou die kunnen doen tijdens de dagelijkse briefings. Meningingen over uitgebreidheid en druk tijdens verhoren zijn multi-interpretabel, terwijl in België de technische en tactische recherche al een kwart eeuw *samen* op een plaatsdelict opereren.

Wie naar een foutloze organisatie wil, zal extreem veel moeten investeren in de individuele kwaliteit van professionals en in een structuur waarin 'veiligheid boven alles' gaat. Dergelijke organisaties worden High Reliability Organisations (HRO) genoemd (ROBERTS, 1990). In HRO's gaat veiligheid boven het primaire proces en dat betekent dat in het geval van opsporing het maatschappelijk belang van het voorkomen van gerechtelijke dwalingen zonder randvoorwaarden boven het belang van het opsporen van misdadigers wordt geplaatst. Afgezien van de veiligheid in kerncentrales, is in vrijwel geen enkele organisatie een dergelijke scheve balans vol te houden. Verdergaande bureaucrativering met het afwegen van kosten/baten, protocollering, verantwoording en structurering over van alles en nog wat, fnuikt de zin voor initiatief bij rechercheurs en kan nooit de laatste fouten uitsluiten.

REFERENTIES

- BELL, D.E., RAIFFA, H. & TVERSKY, A. (1988). *Decision making. Descriptive, normative, and prescriptive interactions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CENTRUM VERSTERKING OPSPORING (2011). *Protocol tegenspraak politie*.
- DRIESEN, Y. (2013). Naar een programma versterking van de opsporing in België? In P. PONSAAERS, J. TERPSTRA, C. DE POOT, M. BOCKSTAELE & L. GUNTHER MOOR (eds.), *Vernieuwing in de opsporing*. Antwerpen: Maklu, 21-51.
- FINDLEY, K.A. & SCOTT, M.S. (2006). The multiple dimension of tunnel vision in criminal cases. *Wisconsin Law Review*, 291-398.
- GOFFMAN, E. (1972). *Encounters: Two studies in the sociology of interaction*. Harmondsworth: Penguin Books.
- HELSLOOT, I. & GROENENDAAL, J. (2013). Tunnelvisie op tunnelvisie? In P. PONSAAERS, J. TERPSTRA, C. DE POOT, M. BOCKSTAELE & L. GUNTHER MOOR (eds.), *Vernieuwing in de opsporing*. Antwerpen: Maklu, 297-314.

- KOUWENHOVEN, R. & VAN BOCHOVE, M. (2008). Versterking van de opsporing in perspectief. *T.Pol.* 3, 12.
- MACFARLANE, B.A. (2008). *Wrongful convictions: The effect of tunnel vision and predisposing circumstances in the criminal justice system*. Toronto, Government of Ontario.
- MACFARLANE, B.A. (2006). Convicting the innocent: A triple failure of the justice system. *Manitoba Law Review*, 31(3), 403-488.
- MARTIN, D.L. (2002). Lessons about justice from the 'Laboratory' of wrongful convictions: Tunnel vision, the Construction of guilt and informer evidence. *UMKC Law review*, 70(4), 847-864.
- MERCKELBACH, H. (2011). Er zijn veel simulanten. *Blauw*, 17, 12-15.
- POSTHUMUS, F. (2005). *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer parkmoord: Rapportage in opdracht van het college van procureurs-generaal*. Den Haag: Openbaar Ministerie.
- PROTOCOL TEGENSPRAAK POLITIE (2006). In Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut. *Uitwerking van de maatregelen uit het rapport 'versterking opsporing en vervolging'*.
- RAAMWERK TGO (2006). In Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut. *Uitwerking van de maatregelen uit het rapport 'versterking opsporing en vervolging'*.
- ROBERTS, K.H. (1990). Some characteristics of one type of high reliability organization. *Organization Science*, 1(2), 160-176.
- ROSSMO, K.D. (2009a). Cognitive biases: Perception, intuition, and tunnel vision. In K.D. ROSSMO (ed.), *Criminal investigative failures*. Boca Raton: CRC Press, 9-21.
- ROSSMO, K.D. (2009b). Organizational traps: Groupthink, rumor, and ego. In K.D. ROSSMO (ed.), *Criminal investigative failures*. Boca Raton: CRC Press, 23-34.
- SALET, R. (2013). Tegenspraak bij de politie als inhoudelijk en sociaal proces. In P. PONSAERS, J. TERPSTRA, C. DE POOT, M. BOCKSTAELE & L.GUNTHER MOOR (eds.), *Vernieuwing in de opsporing*. Antwerpen: Maklu, 279-295.
- SALET, R. (2015). *Opsporing, tegenspraak en veranderende frames*. Boom: Lemma Uitgevers.
- SMITH, N. & FLANAGAN, C. *The Effective Detective: Identifying the skills of an effective SIO*. Londen, Home Office, Police Research Series nr. 122.
- SNIJDERS, K. (2011). *Hoe temmen we het zevenkoppige monster? Besluitvorming en strategieopbouw binnen rechercheonderzoeken*. Amsterdam: Reed Business.
- SNOOK, B. & CULLEN, R.M. (2009). Bounded rationality and criminal investigations: Has tunnel vision been wrongfully convicted? In K.D. ROSSMO (ed.), *Criminal investigative failures*. Boca Raton: CRC Press, 69-98.
- STUBBINS, D. & STUBBINS, N. (2009). On the horns of a narrative: Judgment, heuristics, and biases in criminal investigation. In K.D. ROSSMO (ed.), *Criminal investigative failures*. Boca Raton: CRC Press, 99-140.
- TERPSTRA, J. (2009). Politiecultuur en politiepraktijken: Empirische en theoretische kanttekeningen bij een kernbegrip. In G. MEERSHOEK (red.), *Politiestudies: terugblik en vooruitzicht*. Dordrecht: SMVP, 133-152.
- VAN DE BUNT, H.G., FIJNAUT, C. & NELEN, H. (2001). *Post-fort: Evaluatie van het strafrechtelijk onderzoek (1996-1999)*. Den Haag: SDU.
- VAN KOPPEN, P.J. (2011). *Overtuigend bewijs: Indammen van rechterlijke dwalingen*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.